

**წიგნობა და გარიგება
აჭარულ პოეტურ ფოლკლორში**

**ENGAGEMENT AND ARRANGED MARRIAGES
IN ADJARIAN FOLK POETRY**

ნანა აბულაძე

ზუგდიდის დადიანების სასახლეთა
ისტორიულ-არქეოლოგიური მუზეუმი
საქართველო, ზუგდიდი

Nana Abuladze
Dadiani Palaces History
and Architectural Museum
Georgia, Zugdidi

ABSTRACT

The engagement of a bride and groom is the initial stage of the wedding, which plays a key role in the marriage of the couple.

The engagement, like a family life event, had an important place both in the Adjarian folk works and in Georgian poetry.

Engagement of the infants in a cradle was a widely spread method of engagement and this tradition is still part of the current lifestyle particularly in the population of the mountainous regions of Georgia. In Adjara and

Meskheth-Javakheti region this tradition was famous as „Beshikiardma“; in the Samegrelo region, it was known as an „Ontsech Ikodgumad“ and in Pshavi it was known as a „wedding during pregnancy.“

The arranged marriage was the most widely spread method of engagement in Adjara. Mostly, the parents used to settle the faith of their children. Besides parents, the uncle (mother’s brother) was the second responsible person to arrange a marriage. The scientific literature also includes information about the duties and responsibilities of the uncle that can be evaluated as a survival from the avunculate. Reportedly, the avunculate took origin during the transition period from matriarchate to the patriarchate. The signs of the avunculate are still identified in the verbal folklore of Adjara.

Before the arranged marriage was established as a tradition, engagement was the first stage of the marriage.

Each form of engagement carries the traces of various phases of the evolution. The arranged engagement was widely spread in all regions of Georgia and each of them had its particular peculiarities.

საკვანძო სიტყვები: გარიგება, აჭარული ფოლკლორი, აკვანში ნიშნობა, ავანკულატი, ნიშნობის სიმბოლოები.

Keywords: Arrange marriage; Adjarian folk; Engagement in Cradle; Avunculate; The symbols of Engagement.

ნიშნობა ქორწილის წინა ეტაპია, რასაც განმსაზღვრელი ადგილი უჭირავს წყვილის დაქორწინების საქმეში.

ქორწინება, რომელიც ქალსა და მამაკაცს შორის საზოგადოებრივი ყოფიერებით ისტორიულად შეპირობებულ ურთიერთობას წარმოადგენდა, საზოგადოების განვითარების კვალდაკვალ იცვლება და ვითარდება.

ნიშნობა, როგორც საყოფაცხოვრებო მოვლენა, მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს როგორც აჭარულ ფოლკლორულ ძეგლებში, ასევე ზოგადად, ქართველი ხალხის პოეტურ შემოქმედებაში.

საწესჩვეულებო პოეზიაზე მსჯელობა და მისი კლასიკური ნიშნების გენეზისის ჩვენება არ ნიშნავს დრომოჭმული ჩვეულებების გაცოცხლებას ან მათი აღდგენის ცდას. პირიქით, ამგვარი კვლევა-ძიებით ნათელი ეფინება მათ წარმომავლობას საერთო-სახალხო კულტურის ზრდასთან ერთად (ჩიქოვანი 1975: 483).

აკვანში და მცირეწლოვანთა დანიშვნა წარმოადგენდა ნიშნობის საკმაოდ გავრცელებულ სახეს, რომელიც შემორჩა საქართველოს, განსაკუთრებით მთის, ყოფით სინამდვილეს. იგი საყოველთაოდ დამკვიდრებული ტრადიცია ყოფილა არა მხოლოდ საქართველოში, არამედ სრულიად კავკასიის ხალხებში. აჭარასა და მესხეთ-ჯავახეთში იგი „ბეშიქიარდმას“ სახელით იყო ცნობილი, სამეგრელოში იგივე წესი „ონწემ იკოდგუმად“ იხსენიება, ხოლო ფშავლებში „მუცლად დაქორწინება“ სცოდნიათ (ჩოხელი 1990: 11).

აკვანში დანიშვნის ტრადიციაზე, როგორც ზოგადკავკასიურ მოვლენაზე, მიგვანიშნებს ნართული ეპოსიც. როგორც ტექსტიდან ჩანს, ნართების გმირი სოსლანი აკვანშივე ყოფილა დანიშნული მზის ასულ აცირუხზე: „ხომ იცი, სოსლან, რომ შენს საცოლედ აკვანშივე დავნიშნეთ მზის ასული აცირუხი“, - ეუბნება თავის ვაჟს სანათა (გაბრიჩიძე 1966: 67).

ნიშნობის ყველაზე გავრცელებული ფორმა აჭარაში გარიგებით ნიშნობა იყო. ქალ-ვაჟის ბედის გადამწყვეტნი ძირითადად მშობლები იყვნენ. ამასთან, ოჯახის მამის სიტყვას ყველაზე უფრო მეტი წონა ჰქონდა. საინტერესოა იმის აღნიშვნაც, რომ ქალ-ვაჟის ქორწინების საკითხის მოგვარებაში არანაკლები წვლილი შეჰქონდა დედის ბიძას. აჭარული ხალხური ლექსი, რომელიც ქალთა ნადის დროს სრულდებოდა და „ხერტილის ნადის“ სახელითაა ცნობილი, ამ მოსაზრების დამადასტურებელია:

„ხერტილამ ხელი დამგალა
ხერთალგასატეხელმა,
ბიძაჩემმა არ გამათხუა
კისერმოსატეხელმა“.

ალექსანდრე მსხალაძის აზრით, ლექსი გამოხატავს ძველ-მატიარქატის დროინდელ ჩვეულებას, რომლის მიხედვით ნათესაური კავშირი ბიძას და დისწულს შორის უფრო მტკიცეა, ვიდრე მამასა და შვილს შორის. იგივე ვითარება იკითხება ლექსში, რომელშიც ჯიუტი ბიძით განაწყენებული ვაჟი ამბობს:

„ხაპი გულის ხავიწი,
შენი ეშხით დავიწვი.
ბიძამ არ მაქორწილებს,
სახლი დუწვა, არ ვიცი“.

დედით ბიძის როლი ასევე რელიეფურად ჩანს იმ შემთხვევაში, როცა ქალის მშობლები შუამავალს გადამწყვეტ პირობას ვერ აძლევენ, თუ ბიძასაც არ მოეთათბირნენ ქალის გათხოვების შესახებ. ამიტომ ვაჟის მამა შუამავლად ხშირად სწორედ ქალის ბიძას ირჩევს და საქმეც ადვილად გვარდება (მსხალაძე 1969: 37-38).

ბიძის ამგვარი უფლება-მოვალეობა სამეცნიერო ლიტერატურაში ავანკულატის გადმონაშთად არის მიჩნეული. ავანკულატი კი, როგორც ცნობილია, მატრიარქატიდან პატრიარქატზე გარდამავალ საფეხურზე წარმოიშვა (Косвен 1948: №1).

ავანკულატი დასტურდება მთიულეთის, ფშავის, ხევის, სვანეთის და, საერთოდ, კავკასიის სხვა ხალხთა ყოფაში (ჭყონია 1955: 92). ამ კუთხეთა ფოლკლორში მისი კვალი არ ჩანს, მაგრამ სათანადოდ შემორჩენილა აჭარის ზეპირსიტყვიერებაში.

ქალის მშობლების წასვლა მაყრად აჭარაში დაუშვებელი იყო და ხშირად დედით ბიძა თავობდა უფროსობას ქალის სახლიდან გამოყვანიდან ვაჟის სახლში ქორწილის დამთავრებამდე.

საპატარძლოს თუ სასიძოს შერჩევისას მთავარი ყურადღება ექცეოდა სილამაზეს, შესახედაობას, სინდის-ნამუსს, მოსაქმეობას, გვარიშვილობასა და სხვა დადებით თვისებებს. აჭარულ ლექსებში წინა პლანზეა წამოწეული სინდის-ნამუსი და კეთილშობილება:

„რათ მინდა თეთრი ქათამი,
ქორის საფრიალოა,
რათ მინდა ლამაზი ქალი,
ჯარის სახრიალოა“

(მსხალაძე 1969: 39).

ქალის სილამაზეს აღწერს მეგრული ხალხური ლექსი:

სახე სქვამი

სახე სქვამი, ჭყუნტურუა,
გიშერიშა, გიგგ თუმა,

ლამაზი სახე

სახე ლამაზი (და) ქორფა,
გიშერს გიგავს თმა,

ვარდიშ ნერო გოპირელცე
სირინოზიშ გილუ ხუმა,
მარჩხა-წყარც კალმახაში
გილუ სიმარჯე, მიკორთინა,
მესის ვარდი პეულერცე
უჯგუ სქანი ინოჯინა.

ვარდივით გაფურჩქენილს,
სირინოზის გაქვს ხმა,
მარჩხი წყალში კალმახისა
გაქვს სიმარდე (და) მიმოხრა,
მაისის გაფურჩქენილ ვარდს
სჯობია შენი შეხედვა

(სამუშია 1971: 30).

ფშაველი ხედავდა და ხედავს ქალის იდეალს სილამაზესთან ერთად
ზნეობრივ სიწმინდეში, პატიოსნებაში:

„ყანა მშრალი სჯობს სამკალად
ნამიან-ჭანჭახიანსა,
ქალი გონჯი სჯობს ლამაზსა,
ჭორიან-სამძრახიანსა“

(ვაჟა-ფშაველა 1956: 95).

უნამუსო ლამაზ ქალს ისევ გონჯს, მაგრამ ნამუსიან დედაკაცს
ამჯობინებს ფშაველი.

ლაზური მასალების მიხედვით, საცოლის შრომისუნარიანობის
წარმოჩენა ხდებოდა საველე სამუშაოების დროს.

„ზოგი ზარმაცია, ბარს ეწებება,
სადილისათვის კი გაჭენდება,
ზოგი გამრჯე არის და ცეკვავს ბარზე.
არ გაუჩერდება ზარმაცებს გვერდზე“

(თანდილავა 1972: 116).

საცოლის შერჩევის ეს პრინციპი დამახასიათებელი იყო მთელი
საქართველოსათვის, რომელიც დასტურდება უამრავი ფოლკლორული
ტექსტით. აღსანიშნავია, რომ ქალი დანიშნულად მხოლოდ სანიშნის
გადაცემის შემდეგ ითვლება. ქალის დასანიშნ საშუალებად კი
საზოგადოების განვითარების გარკვეულ საფეხურზე სხვადასხვა საგანი
გამოიყენებოდა.

ვაჟის მიერ ქალისათვის გაგზავნილ სანიშნო ნივთებში მკვლევარნი
გამოყოფენ ღირებულებისა და გარკვეული სიმბოლოს შემცველ ნივთებსა
და საგნებს. ერთ-ერთ ასეთ სიმბოლოურ საგნად ვაშლია მიჩნეული:

„სათამაშო ვაშლი მქონდა,
შენკენ გადმომივარდა,
მე თუ გძულვარ და სხვა გიყვარს,
ფესვიც ამოგივარდა“

(მსხალაძე 1969: 39).

აჭარაში საკმაოდ პოპულარულია. ამ ლექსის სხვა ვარიანტი აქვს
ვახტანგ კოტეტიშვილს:

„გასათხოვარი ქალი ვარ,
ნენე არ მიპირებდა,
ლამაზ ბიჭებს რომ შევხედავ,

გული ამიტირდება.
სათამაშო ვაშლი მქონდა,
შენკენ გადმომივარდა,
თუ შენ ჩემი არ გახდები,
ფესვიც ამოვივარდა“

(კოტეტიშვილი 1961: 253).

ან:

„გოგოსა წითელი ვაშლი ხელში ვერ ავაღებინე,
სამი დღე-ღამე ვეხვეწე, კარი ვერ გავაღებინე“

(უმიკაშვილი 1964: 150).

როგორც ჩანს, ვაშლის აუღებლობა უარის გამომხატველი ყოფილა. ამიტომ ამბობს ვაჟი ასე გულდაწყვეტილი:

„ქალმა ვაშლი შემამტყორცა,
ამოიღო უბიდგანა,
ჩემეულად შეინახე,
არ გადმიგდო გულიდგანა“

(„ივერია“ 1889, № 275).

ვაშლი ნიშნობის სიმბოლოდ მრავალ ხალხშია ცნობილი.

აჭარაში არსებული წესის მიხედვით, დანიშნულ ქალს ვაჟისათვის უნდა გაეგზავნა საჩუქარი. საჩუქრებში წინდაც შედიოდა. ხალხურ ლექსებში წინდის ხსენება იმის მიმანიშნებელია, რომ ვაჟი ქალს ხელს სთხოვს:

„ბუხარში ცეცხლი დავანთე,
ფუტი ავიდა ყელემში.
გოგოვ, წინდები გიმიცდა,
გენაცვალეები ხელებში“.

მეორე ლექსში კი სურვილი პირდაპირ არის გამომჟღავნებული:

„გოგოვ, შენი წელი წმინდა,
მომიქსოვე ჭრელი წინდა.
ფეხზე ძალაძან ჩაცმა მინდა,
შენი თავი ცოლათ მინდა“

(მსხალაძე 1969: 40-41).

ყურადღება გვინდა გავამახვილოთ უძველეს საქორწილო წეს-ჩვეულებაზე, რომელსაც აჭარაში „ნიშანლობა“ ჰქვია და რომლის არსიც შემდეგში მდგომარეობს: დანიშვნისა და „აღდის გაკვეთის“ შემდეგ, როცა სასიძო-საპატარძლოს ქორწინება უკვე გაფორმებული იყო, სასიძოს შეეძლო, ქორწილამდე ევლო საპატარძლოსას და მასთან ცოლქმრული ურთიერთობა დაემყარებინა.

ამ ჩვეულებამ თავისი გამოხმაურება ჰპოვა წყობილსიტყვაობაში: „შაბათი რომ დაღამდა“, „დედამთილო, დედაო“ და სხვა. ჩამოთვლილი ლექსები შედარებით გვიანდელია. ჩვეულება უდავოდ უფრო ძველია, რადგანაც ამ ლექსებში ნაჩვენებია სატირულ-იუმორისტული ტონი.

თავის დროზე „ნიშანლობა“ კანონზომიერ მოვლენად ითვლებოდა და სამარცხვინოდ არავის მიაჩნდა. მოვიხმოთ ტექსტი:

დედამთილო, დედაო:

„დედამთილო, დედაო,
შენ ამოგძრა ენაო,
შენი ბიჭი ჩემთან დადის,
შენგან მინდა ნებაო.
თუ არ მომცე ნებაო,
მე რა მენადვლებაო,
შენი შვილი იჩივლე,
ჭლექი გაუჩნდებაო“

(ინაიშვილი 1969: 89).

ტექსტში თვალნათლივ ჩანს იუმორისტული ტონი. ნიშანლობის ჩვეულება საქართველოს უძველეს კუთხეში - შავშეთშიც არსებულა. ამ მოვლენას „ამბარობას“ უწოდებდნენ.

ეთნოგრაფიული ლიტერატურიდან ირკვევა, რომ ხსენებული ჩვეულება ერთ დროს უცხო არ იყო სხვა კუთხეებისათვისაც.

ილია ჭყონიას ცნობით, აღნიშნული ჩვეულება საქართველოს ბარში შუაგულ ქართლშიც არსებულა (ჭყონია 1955: 146).

აჭარაში „ნიშანლობის“ ერთ-ერთ წინაპირობა „აღდის“ გაკვეთა იყო. თუ აღდი გაკვეთილი არ იყო, ნიშანლობაც დაუშვებლად იყო მიჩნეული.

თედო სახოკიას აქვს განსაზღვრული აღდის არსი. ცოლ-ქმრობის პირობის ქალადი, სადაც მზითეგია ჩამონუსხული (სახოკია 1950: 189).

სასიძოს დასახლებას ქალის სახლში ქორწილამდე სამეცნიერო ლიტერატურაში დისლოკალურ დასახლებას უწოდებენ (Косвен 1953: 111). ალ. მსხალაძეს აჭარული „ნიშანლობა“ დისლოკალური დასახლების გადმონაშთად ესახება.

ქართველურ ტომთა პოეტურ ფოლკლორში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს აჭარულ ლექსებსა და სიმღერებს, რომლებიც ზოგადქართული ფოლკლორის შემადგენელი ნაწილია.

ამდენად, ნიშნობის თითოეული სახე საზოგადოების განვითარების სხვადასხვა საფეხურის ანაბეჭდს ატარებს. საქართველოს ყველა კუთხისთვის დამახასიათებელი იყო გარიგებითი ნიშნობის არსებობა, რა თქმა უნდა, კუთხური თავისებურებების გათვალისწინებით, მაგრამ ერთმნიშვნელოვნად შეიძლება ითქვას, რომ ქალის ოჯახიშვილობას, დედის მორალურ მხარეს, ქალის საოჯახო საქმეებში დაოსტატებას, ფიზიკურ სილამაზეს, ოჯახის ერთგულებას ყველა კუთხეში ექცეოდა ყურადღება.

ფოლკლორული მასალა ეხმიანება ეთნოგრაფიულ ყოფაში დადასტურებულ უამრავ წეს-ჩვეულებას, რომლითაც მშვენიერდება ქართველი კაცის შინაგანი სამყარო. ესაა ბრძოლის, განვითარების, განახლების, წინსვლის ერთიანი ჯაჭვი.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

- გაბრიჩიძე 1966: ქვიშისაგან შობილი ჭაბუკი, ნართთა ეპოსი. ეპიზოდები შეარჩია და გადმოაქართულა მარიამ გაბრიჩიძემ. თბილისი, 1966.
- ვაჟა-ფშაველა 1956: ვაჟა-ფშაველა, თხზულებანი, ტ. VII. თბილისი, 1956.
- თანდილავა 1972: თანდილავა ზ., ლაზური ხალხური პოეზია. ბათუმი, 1972.
- ივერია 1889: გაზეთი „ივერია“. ტფილისი, 1889, №275.
- ინაიშვილი 1969: აჭარის ხალხური პოეზია. ა. ინაიშვილის რედაქციითა და შესავალი წერილით, წ. I. თბილისი, 1969.
- კოტეტიშვილი 1961: კოტეტიშვილი ვ., ხალხური პოეზია. თბილისი, 1961.
- მსხალაძე 1969: მსხალაძე ალ., აჭარის საოჯახო საწესჩვეულებო პოეზია. ბათუმი, 1969.
- სამუშია 1971: სამუშია კ., ქართული ხალხური პოეზიის მასალები. თბილისი, 1971.
- სახოკია 1950: სახოკია თ., მოგზაურობანი, გურია-აჭარა-სამურზაყანო-აფხაზეთი. თბილისი, 1950.
- უმიკაშვილი 1964: უმიკაშვილი პ., ხალხური სიტყვიერება, ტ. II. თბ., 1964.
- ჩიქოვანი 1975: ჩიქოვანი მ., ქართული ხალხური სიტყვიერების ისტორია, წიგნი პირველი. თბილისი, 1975.
- ჩოხელი 1990: ჩოხელი ს., ქართული წეს-ჩვეულებები და პოეტური ფოლკლორი. თბილისი, 1990.
- ჭყონია 1955: ჭყონია ი., ქორწინების ინსტიტუტი მთიულეთში. თბილისი, 1955.
- Косвен 1948: Косвен М., Аванкулат, „Советская этнография“. Москва, 1948, №1.
- Косвен 1953: Косвен М., Очерки истории первобытной культуры. Москва, 1953.